

גן הנוי בקיבוץ תהליכים ושינויים

דרור ניסן

התחלה

בראשית

"אמנם ראינו מים, אולם בשום מקום בשממה שמסביב לנו לא היה חותם של צל ואנו להטנו בחמה עד מוות. 'כצל סלע כבד בארץ עייפה'.

אין ביטוי יפה מזה בכל התנ"ך ואין ספק שמכל המקומות בהם שוטטנו, אין אחד המסוגל להעניק משמעות כה מלבבת לביטוי כארץ יוקדת חשופה ונטולת עצים זו... מכל הארצות הנודעות בנופן המכוער, חושבני שזו ראויה לכתר האליפות.

מרק טווין 1867

ב-1910 בעת הקמת הקיבוצים הראשונים זו הייתה המציאות אותה תיאר מרק טווין. ארץ עויינת בנפח ובאקלימה.

פתיחה

תחילתו של הגן הקיבוצי הוא פרוזאי לחלוטין, הכוח המניע היה הרצון להקל מעט על חיי האנשים, אשר רובם הגיעו מיבשת אירופה הירוקה.

התגובה המיידית לאקלים הקשה והשומם, הייתה שתילה ספוראדית של עצים וטיפול גינות ליד המגורים.

הרצון והכמיהה לצל ומעט צבע ירוק הם התחלה של מעשה היצירה הגדול יותר. הניצנים לגן הנוי כפי שאנו מכירים היום ניטעו לפני 80-90 שנה בדגניה.

האידיאולוגיה והשפעתה על הגן הקיבוצי

הדחף העז ליצור מקום המשנה את פני הנוף לא נבע רק מזיכרונות על הארץ הירוקה שהשאירו מאחור, היה זה דחף חזק השואף להזדהות עם המולדת החדשה, מושג המולדת היה קשור לטיפוח הארץ וליצירת קשר עמוק ואמיץ אליה.

הרצון להפוך את ארץ ישראל לבית טבעי ממשי ולא רק לבית רוחני, הרצון הפיזי לבוא במגע עם האדמה, ההרים, הנחלים לממש את זכותנו על הקרקע. להכות בה שורש במלא מובן המילה .

פשטות וצניעות

הגן הקיבוצי שישמש כביטוי לחיים עצמם, חיים של צניעות ופשטות .

ללא "קישוטים" מיותרים המזכירים את הגנים באירופה .
בריחה מכל מה שריח מותרות עלה ממינו הכתיב את אופי הגן.

זאת הסיבה שהנוי בקיבוצים רבים רחק מן השיטה הגיאומטרית שאחדים מהקיבוצים תוכננו לפיה בתחילה ואמץ לעצמו את סגנון הגן הפשוט, הבלתי פורמאלי והפתוח .

■ עיצוב הנוף היה אינטואיטיבי לחלוטין .

■ כמעט ולא היו גננים יהודים בתקופה זו, רק לאחר כשני עשורים התחילו להגיע לארץ בוגרי בתי ספר לגננות ולאדריכלות מגרמניה.

■ בתחילה השינוי לא הורגש, אך למעשה אלו היו האנשים ששינו את פני הנוי הקיבוצי והובילו אותו קדימה תוך חשיבה ותפיסת עולם הנתמכת בתשתית אקדמית .

בשנות השלושים של המאה הקודמת התחילה להתגבש התפיסה התכנונית של חלוקת השטחים בקיבוץ .

הפרדה בין אזור המשקי לאזור המגורים כשבתווך מבנה הציבור והשירות.

הישובים תוכננו בדרך כלל בצורה גיאומטרית, שורות של בתים, אשר הוצבו במקביל אחד לשני. בין הבתים הושארו חללים כעין חצרות שיועדו לגנים .

עם חלוף הזמן , הגיעה ההבנה שלא רק את בנינים והכבישים יש לתכנן, גם גן הנוי ראוי שיהיה מתוכנן על ידי אדריכל נוף.

יחודו של הגן הקיבוצי

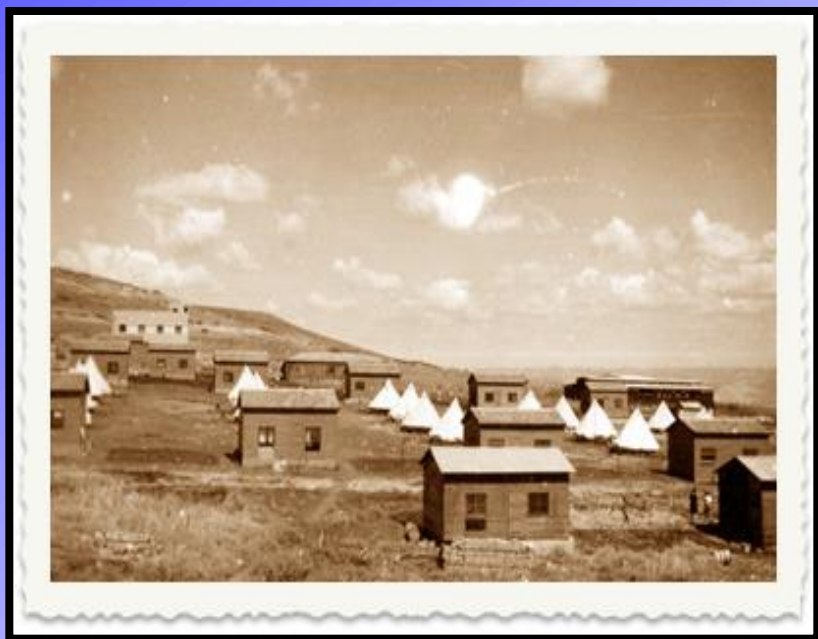
למעשה הגן הקיבוצי איחד שתי תפיסות עיקריות אשר היו מקובלות אז בכל העולם.

גני הירק, גן הבוסתן, מטעי עצי פרי, גני תבלין ועשבי מרפא.

גני מרגוע וטיול, פארקים המשמשים למנוחה ולחוויה אסטטית.

הגן הקיבוצי הוא יצירה ייחודית, סינתזה של תפיסות עולם גנניות ותפיסות פוליטיות ומוסריות.

בראשית

יצירת יש מאין, תפיסות חדשות, התמודדות עם נוף בתולי,
הביאה עמה התמקצעות בתחום הגינון. אדריכלים וגננים עבדו
ביחד ויצרו גנים חדשים ומקוריים.

הם אלו שמשכו את עגלת הגינון קדימה בכל הארץ, אומנם
הוקמו גינות גם בערים ובמושבים ובמקומות שונים, אך עיקר
העשייה הגנית התרחשה בהתיישבות העובדת.

פיתוח כלים 🌿

הדרכה 🌿

הקמת ארגון הגננים 🌿

אקלום צמחיה 🌿

אקלום צמחים

הקייבוצים בשל פריסתם הרחבה בכל הארץ, היוו מקומות אקלום מצוינים לצמחים שונים .

בקייבוצים רבים נערך מעקב ורישום אחר עשרות מיני עצים ושיחים.

מידע חשוב זה, הופץ דרך גיליונות גן ונוף ובימי עיון.

■ בסוף שנות השמונים ותחילת התשעים, עם התחלפות הדורות והתחלת השינויים בקיבוצים. עברה ההגמוניה למגזר הפרטי והעירוני.

■ עיקר החידושים עברו מהקיבוצים למגזרים אלו אשר הם עד היום מושכים את הענף קדימה .

■ השקעות גדולות, ציוד חדש , פיתוח שטחים גדולים המחייבים שימוש בטכנולוגיות חדשות .

■ נותר העניין של הלמידה, מעטים הם הגננים הפרטיים ומעטות העיריות אשר ישקיעו בלמידה ובמחקר מעשי.

■ אורח החיים ותפיסת העולם אפשרו את בנית הידע והחזון.

ניתן לחלק את התפתחות הגן לארבע תקופות עיקריות:

1910-1930 – יוזמה מקומית, תקופה זו התאפיינה במחסור בידיים עובדות ובמים .

1930-1950 – בתקופה זו נכנסו לתמונה אדריכלי הנוף, אשר תכננו את הגן בסגנון האנגלי, גן חופשי ופתוח.

1950-1970 – חיבור מרבית הקיבוצים למערכת המים הארצית, בתקופה זו הושקעו מירב המאמצים בייעול שיטות עבודה, ייעול מערכות ההשקיה, הגדלת שטחי המדשאות ובמיכון.

1970-2000 – המשך פיתוח הגן, השקעות גדולות במיכון ובמערכות השקייה מתקדמות בעיקר בשנות השמונים .

במהלך שנות התשעים נכנסו מרבית הקיבוצים לשינויים באורחות החיים, שינויים אלו השפיעו רבות על מראה הגן .

העץ

- העץ קשור בשורשיו לאדמה, מתאמץ לבקוע את אבניה, נאבק כל חייו להעלות את מזונו בעיקשות בוטחת מן האדמה. ממשיך לגדול ולעמוד מול רוחות, להט שמש, בקצב הרמוני עם חילופי עונות השנה, בהתחדשות מתמדת וביניקה ממעיינות חיים חבויים.
- כל אלה מעוררים פליאה ותהייה על קסם ההווה ונפלאות החיים.

העץ

חיי העץ נראים כגוף חי, כיצור קרוב.
לא פעם נמצאת עומד ליד עץ ומטה אוזן לרחש
חיו הפנמיים, העולה מצינורות העצה והשיפה
החבויים בתוכו, ולחוש משהוא מדופק חיו.

• אברהם אדרת

האקרופוליס

- מבנה הציבור שניבנו במקום גבוה ובמרכז הישוב בכדי לסמל את חשיבות הכללי מול הפרטי, הופכים שוליים.
- האדם הוא במרכז, הסולידאריות החברתית משנה כיוון ועימה גם הגן הציבורי.

הגן הקיבוצי

- בתחילה - מיטב האנשים הופנו לעבודת הגן.
- בדרך כלל בעלי תפיסת עולם גננית מוצקה, מסורים לעבודתם, נוקשים. ++
- משימתם- יצירת יש מאין.
- יתרונות- גן בתולי, חומר ביד היוצר.
- חסרונות- אמצעים.

הגן הקיבוצי - בעבר

- בדרך כלל, הגן הופקד בידיו של הגנן, ללא התערבות התושבים בתכנון השטח ובבחירת הצמחייה.
- עקרונות של צניעות ופשטות בתכנון הגן(כחיים עצמם) בקיבוץ.
- הגן היה כחומר בראשיתי בידיו של הגנן.
- אין גבולות בין הפרטי לציבורי.
- חברה מגויסת לעניין, כלכלית ונפשית.

הגן הקיבוצי -הווה

- תושבים מעורבים , מודאגים מתהליך ההפרטה, מנכסים שטחים.
- רצון ברור לשים סייג וגדר בין השטח הפרטי לציבורי. כתוצאה מכך שינוי אופיו של הגן.
- מגן פתוח בעל חללים גדולים (פארק) לגן סגור ומוגדר .
- פחות תקציבים ומשאבים.

הווה

משכורות נמוכות. 🍁

גננים כברירת מחדל. 🍁

התפשרות על מקצועיות הגנן. 🍁

מי שמוכן קדימה לעבודה, העיקר למלא
משבצת. 🍁

מאבקים מתישים. 🍁

הווה

השתנות האוכלוסייה, טעם וצרכים. 🌳

בניה מסיבית וללא מעורבות הגנן. 🌳

חרדה מהעתיד 🌳

הזדקנות הגן. 🌳

אין דור המשך של גננים צעירים הרואים את 🌳

עבודת הגינון כמקצוע מעניין וכדאי.

נתן אלתרמן -המחר

ובדברי הימים עוד יסופר בפרוטות .

איך נגזל המחר,

איך נמרט ונקרע, איך נפרט לפרוטות

איך הוטל אל מחזור המסחר.

הגנן בקיבוץ

מעמדו של הגנן בקיבוץ. 🌳

נגזר מאישיותו 🌳

מעמדו בתוך הקהילה 🌳

מבנה הענף (צרכני או יצרני).

יחסי ציבור. 🌳

תודעת שירות. 🌳

אסרטיביות. 🌳

התמדה וחזון. 🌳

הגנן בקיבוץ

יכולות ניהול כלכלית. 🍁

מקצועיות בתחום הגינון (השוואה לתחומים אחרים). 🍁

קריאת דוחות – תזרים מזומנים, דוחות רווח והפסד,
מעקב דוחות חודשי (הוצאות והכנסות). 🍁

יכולת לעמוד מול הממסד בקיבוץ, להציג את הענף:
הישגים, מטרות, תוכנית השקעות. 🍁

ניהול אנשים (צוות). 🍁

יכולת לנהל משא ומתן. 🍁

הרצון ללמוד ולחדש. 🍁

מציאות משתנה

- קבלני גינון מול הגנן הקיבוצי.
- ברוח ההפרטות ושוק חופשי, תמיד יבוא אדם מסוים מההנהלה ויציע לבדוק אלטרנטיבות.
- מלבד ההשוואות הכלכליות, חשוב להדגיש את נושא השייכות והמסירות של הגנן המקומי לעומת הקבלן. (בדרך כלל אמירה נכונה).
- שורה תחתונה ניהול כלכלי נכון.

בשום אופן אין ליצור מצב כמו בימים עברו שמה שעניין את הגנן
הייתה העבודה (לקום בארבע בבוקר, לעבוד קשה ולהזיע)

עזבו אותי מתקציבים, תנו לעבוד.

לא מעניין אותי מה אמר מרכז המשק וכו'

ימים אלו עברו מהעולם והשפה הזו אינה מקובלת גם בקיבוצים
השיתופיים.

מנהל טוב עובד וחושב בשפה של העולם בו הוא חי.

מאבקים

- לא להיכנס למאבקים, לדכדוך ולכעסים מיותרים בנושאים של בניה חדשה, שיפוצים ושינויים.
- חשוב לזכור: דשא, שיחים, רב שנתיים ניתנים לשיקום באופן מהיר יחסית.
- עצים – מאבק (רציונאלי).
- שום גנן לא יוכל לאורך זמן להיאבק מבלי להישחק להתכנס בעצמו או לפרוש.

מינוף

לראות הזדמנות בכל שיפוץ ובניה (למרות
הכאב האמיתי) לתכנון חדש, שיפור ושידורג
הנוי. אפשר כך

ואפשר כך

האבסורד

בעולם בחוץ "העירוני" מתחוללת מהפכה היא נקראת בשמות שונים : ירוק, נקי, סביבה, שמירה, שקט, ילדים, ביטחון .

כל מה שהקיבוץ היה ועודנו בחלקו הוא משאת נפש של רבים.

מקום העבודה הוא בבית (כמחצית האוכלוסיה) , אין צורך לנסוע בבוקר ולעמוד בפקקים, לזהם את הסביבה, וכמובן לחזור ממקום העבודה.

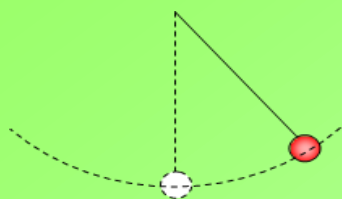
מקום העבודה והבית בתוך סביבה ירוקה ומטופחת .

הילדים מתחנכים בקרבת ההורים.

סכנות : כבישים, זרים, אלימות.

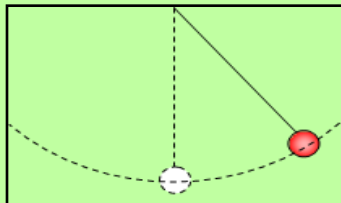
מעורבות בחיי הקהילה.

אנשים מוכנים לשלם במיטב כספם בכדי להגיע לסביבת חיים כמו בקיבוץ.

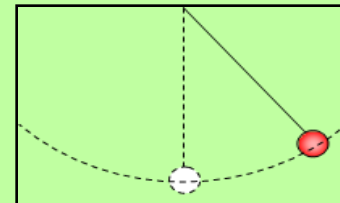

תנועת המטוטלת

- כמו בהרבה תהליכים ושינויים רדיקלים, המהפך שהקיבוץ עובר בשנים האחרונות, אינו פוסח על גן הנוי.
- ההפרטות ברוב המקרים גורמות לנסיגה וסטגנציה בהתפתחות הגן.
- המטוטלת נמצאת בקצה השני (הראשון "הקיבוץ הישן") הפחד והחשש מנחה את האנשים והחלטות מתקבלות באופן לא רציונאלי.

תנועת המטוטלת.

- הגן נפגע – כח אדם מקוצץ, תקציבים מופחתים, אנשים דואגים ומעוניינים לחסוך ולעשות לביתם.
- מתי שהוא בציר הזמן המטוטלת שואפת לחזור לנקודת איזון. (התנהלות הגן בעת המשבר).
- הדרישה תבוא מצד התושבים לטיפול הגן.
- כמובן שזה יעלה יותר כסף, אך בוא יבוא.

הפרדוקס הפנימי

■ כנראה שנכונה האמרה או הדעה שלעיתים אין האדם רואה את הטוב שסביבה בה הוא חי.

■ רק עם הניוון של מה שהיה כה מובן, בתהליך ארוך רווי יצרים וכעסים, רק לאחר ההרס של מה שנבנה בעמל כה רב. מגיעה התובנה וההכרה שהקיים ראוי לו שיטופח וישמר.

"אני אוהב לחשוב על העתיד, שכן שם
אני מצפה לחיות את שארית חיי"

חזון

האם קיימת או תצמח תפיסת עולם גננית
חדשה, לנוכח השינויים המבניים בקיבוץ
המעבר מגן פתוח לגן מחולק ותחום.

האם ישכילו הגננים לשכנע, "להלחם" בכדי
לשמור את פאר היצירה הקיבוצית, הגן הפתוח
המשלב מגורים וסביבת עבודה ירוקה ומיוחדת.

חזון

- אם החזון שלך הוא לשנה שתול פרחים.
- אם החזון שלך הוא לעשור שתול גם שיחים.
- אם החזון שלך הוא לחיים שלמים, שתול עצים, בנה, גדל וצור גן לדורות.

פרספקטיבה

רק בטווח של כמה שנים, נוכל לקבל תמונה ברזולוציה מלאה.

כמו תמונה בסגנון אימפרסיוניסטי, רק שמתרחקים מימנה ניתן להבינה ולראות את התמונה בפירוט.